

EKONOMSKI MODEL CRNE GORE I NJEGOVA ODRŽIVOST: MAKROEKONOMSKA I SEKTORSKA ANALIZA ZA PERIOD 2013–2023.

Seid Bahović

Univerzitet Mediteran, Fakultet za ekonomiju i biznis
Podgorica, Crna Gora
seidbahovic.sb@gmail.com

Ibro Skenderović

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Republika Srbija
i.skenderovic@uninp.edu.rs, <https://orcid.org/0000-0002-8746-2093>

Apstrakt

Ovaj rad analizira ekonomski model Crne Gore i njegovu održivost u periodu od 2013. do 2023. godine, uzimajući u obzir istorijske, strukturne i institucionalne karakteristike male, visoko otvorene ekonomije. Poseban akcenat stavljen je na ulogu turizma, eurizacije i stranih direktnih investicija kao glavnih nosilaca ekonomskog rasta. Kroz detaljnu analizu makroekonomskih indikatora – BDP-a, inflacije, zaposlenosti, platnog bilansa i fiskalnih kretanja – utvrđeni su ključni faktori ranjivosti, kao i mogućnosti za diverzifikaciju i održiv razvoj. Sektorska analiza turizma, industrije i poljoprivrede pokazuje neophodnost strukturnih reformi radi jačanja konkurentnosti i smanjenja uvozne zavisnosti. U radu se takođe razmatraju izazovi klimatskih promjena, regionalnih i demografskih neravnoteža, te se uporednom analizom sa zemljama regiona definišu preporuke za unapređenje ekonomske politike. Zaključuje se da Crna Gora ima potencijal za dinamičan i održiv rast, ali da njegovo ostvarenje zahtijeva sveobuhvatne reforme, jačanje institucija i stratešku saradnju s međunarodnim partnerima.

Ključne reči: Crna Gora, ekonomski model, održivi razvoj, eurizacija, turizam, fiskalna politika

ECONOMIC MODEL OF MONTENEGRO AND ITS SUSTAINABILITY: MACROECONOMIC AND SECTORAL ANALYSIS FOR THE PERIOD 2013–2023.

Abstract

This paper analyzes the economic model of Montenegro and its sustainability in the period from 2013 to 2023, taking into account the historical, structural, and institutional characteristics of a small, highly open economy. Special emphasis is placed on the role of tourism, euroization, and foreign direct investment (FDI) as the main drivers of economic growth. Through a detailed analysis of key macroeconomic indicators – GDP, inflation, employment, balance of payments, and fiscal trends – the paper identifies critical vulnerabilities as well as opportunities for diversification and sustainable development. The

sectoral analysis of tourism, industry, and agriculture highlights the necessity of structural reforms to enhance competitiveness and reduce import dependence. The paper also addresses the challenges of climate change, regional and demographic disparities, and, through a comparative analysis with neighboring countries, provides policy recommendations. It concludes that Montenegro has the potential for dynamic and sustainable growth, but achieving this requires comprehensive reforms, institutional strengthening, and strategic cooperation with international partners.

Keywords: Montenegro, economic model, sustainable development, euroization, tourism, fiscal policy

UVOD

Razvoj ugovora o radu u Srbiji je put od privatnopravnog instituta preko kolektivističkog modela bez ugovora do savremenog mešovitog sistema u kojem se pokušava uspostaviti ravnoteža između fleksibilnosti tržišta rada i zaštite prava zaposlenih. Usklađivanje radnog zakonodavstva Republike Srbije sa pravom Evropske unije (*acquis communautaire*) odvija se u okviru procesa evropskih integracija, posebno u okviru Poglavlja 19 – Socijalna politika i zapošljavanje. Srbija je već delimično uskladila Zakon o radu (posebno izmenama 2014. i 2017. godine) sa direktivama Evropske unije, posebno sa direktivom 1999/70 o okvirnom sporazumu o radu na određeno vreme, ali je potpuno usklađivanje još uvek u toku.

Ekonomski model Crne Gore oblikovan je istorijskim razvojem, geografijom i visokom otvorenošću privrede. Nakon tranzicije i uvođenja eura, Crna Gora se oslanja na turizam i strane investicije kao glavne izvore rasta. Cilj rada je da kroz analizu podataka od 2013. do 2023. godine identifikuje prednosti, slabosti i mogućnosti za održivi razvoj. Rad analizira trenutni ekonomski model Crne Gore, sa naglaskom na njegovu održivost kroz fiskalne politike, institucionalni okvir, zavisnost od turizma i uvoza, zelene inicijative, kao i demografske i društvene izazove. Poseban fokus stavljen je na inicijative za diverzifikaciju, jačanje institucija i razvoj obnovljive energije. Crna Gora je mala i otvorena ekonomija koja se nakon obnove nezavisnosti 2006. godine oslanja na model privrednog rasta zasnovan na turizmu, uvozu i stranim direktnim investicijama. Crnogorski ekonomski model trenutno je ranjiv, ali posjeduje potencijal za održivu transformaciju. Ključni izazovi ostaju: zavisnost od turizma i uvoza, institucionalna slabost i fiskalni pritisci. Istovremeno, evropske integracije i zelena tranzicija nude istorijsku priliku za izgradnju otpornijeg modela. Ekonomija zasnovana na potrošnji i zaduživanju ne može biti dugoročno održiva. Prelazak na razvojne politike zasnovane na produktivnim ulaganjima i diverzifikaciji je neophodan. Politička stabilnost i institucionalne reforme ključne su za sprovođenje ekonomskih politika. Krize u pravosuđu i politička polarizacija umanjuju kredibilitet zemlje i odvrćaju investitore.

METODOLOGIJA

U radu se primjenjuju deskriptivna, analitička i komparativna metoda, uz analizu trendova makroekonomskih indikatora za period 2013–2023. Analiza se zasniva na zvaničnim sekundarnim podacima MONSTAT-a, CBCG-a i međunarodnih organizacija, što omogućava identifikovanje strukturnih obrazaca rasta i ranjivosti crnogorske ekonomije. Uporednom analizom sa zemljama regiona formulišu se preporuke ekonomske politike. Iako rad ne koristi ekonometrijske modele, metodološki okvir obezbjeđuje pouzdanu analitičko-deskriptivnu procjenu održivosti ekonomskog modela.

ISTORIJSKI RAZVOJ I KARAKTERISTIKE PRIVREDNE STRUKTURE CRNE GORE

Crna Gora je istorijski prošla faze od agrarne ekonomije, preko socijalističke industrijalizacije, do tržišne tranzicije i eurizacije.

Između dva svjetska rata, dominantna je bila poljoprivreda, uz slabu industriju i turizam u začetku. U socijalizmu, razvijena je teška industrija i energetika, ali uz slabu diverzifikaciju. Razvijena je infrastruktura, obrazovanje i turizam, što je oblikovalo današnju strukturu. Tranzicija 1990-ih i 2000-ih donijela je privatizaciju, liberalizaciju i usvajanje eura kao valute, čime je obezbijeđena monetarna stabilnost, ali uz gubitak monetarne politike. Industrija je izgubila značaj, dok su turizam i usluge postali dominantni.

Danas Crna Gora ima uslužnu ekonomiju, visoko zavisnu od turizma i uvoza, sa slabom domaćom industrijom i poljoprivredom (Fabris, 2021).

ODRŽIVI RAZVOJ, EKOLOGIJA I KLIMATSKE PROMJENE

Crna Gora, kao mala zemlja s otvorenom ekonomijom i ambicijom za integraciju u Evropsku uniju, suočava se s izazovima uravnoteženja ekonomskog rasta s principima održivog razvoja. Ovaj rad istražuje postojeći ekonomski model Crne Gore, analizirajući njegovu zavisnost od turizma i primarnih resursa, u kontekstu ekološke ranjivosti i klimatskih promjena. Takođe se ispituju institucionalni kapaciteti i strateški dokumenti u oblasti održivog razvoja i ekologije. Poseban fokus stavljen je na potencijal zelene ekonomije i cirkularnih praksi. Rad zaključuje da održivost crnogorskog ekonomskog modela zavisi od diverzifikacije, ekološke transformacije i efikasne implementacije međunarodnih standarda. Crna Gora je 2007. godine Ustavom definisana kao „ekološka država“, što predstavlja jedinstven slučaj u evropskoj praksi. Međutim, usklađivanje tog ustavnog načela s realnim ekonomskim praksama i razvojnim ciljevima predstavlja značajan izazov. Ekonomski model Crne Gore dominantno se oslanja na uslužni sektor, posebno turizam, te na eksploataciju prirodnih resursa, što je u direktnoj suprotnosti s principima održivog razvoja ako se ne primijene odgovarajuće zaštitne mjere.

Crna Gora je među prvim državama regiona koja je održivi razvoj ugradila u strategije. Usvojene su politike za zaštitu resursa i klimatsku adaptaciju, ali ekološki

izazovi ostaju veliki: zagađenje, niska reciklaža i prekomjerna eksploatacija resursa. Klimatske promjene utiču na turizam, poljoprivredu i energetiku (Fabris, 2021).

Klimatske promjene u Crnoj Gori manifestuju se kroz porast srednje godišnje temperature, promjene u režimu padavina, učestalost ekstremnih vremenskih pojava kao što su poplave, suše, toplotni talasi i bujice. Ove pojave direktno ugrožavaju ključne sektore kao što su poljoprivreda, šumarstvo, vodni resursi, energetika i turizam (Ministarstvo ekologije, 2022). Poljoprivreda je posebno osjetljiva zbog sve učestalijih sušnih perioda i smanjenja dostupnosti vode za navodnjavanje. Turizam, kao glavni oslonac ekonomije, trpi zbog promjena sezonalnosti i povećanog pritiska na obalnu infrastrukturu. Klimatske promjene utiču i na zdravlje stanovništva, pojavom novih bolesti, toplotnih udara i alergija. Nacionalni plan prilagođavanja klimatskim promjenama (NAP) predviđa niz mjera kao što su izgradnja sistema ranog upozoravanja, unapređenje infrastrukture otporne na klimatske promjene, podizanje svijesti i obrazovanje. Ipak, realizacija tih mjera zahtijeva jaču političku volju, bolje finansiranje, međusektorsku saradnju i uključivanje lokalnih zajednica u procese odlučivanja.

Zelena ekonomija nudi priliku za transformaciju crnogorske ekonomije ka modelu koji je manje destruktivan po životnu sredinu. Razvoj energetske efikasnosti, održive mobilnosti, eko-turizma i reciklažne industrije može značajno doprinijeti stvaranju „zelene radne snage“ i smanjenju ekološkog otiska.

Za poboljšanje održivosti ključne su zelene tehnologije, obnovljivi izvori energije, bolja reciklaža i jačanje ekološke svijesti (Fabris, 2021).

DEMOGRAFIJA I REGIONALNI RAZVOJ

Demografski trendovi pokazuju starenje stanovništva, pad nataliteta i migracije ka urbanim centrima, što stvara neravnomjeran razvoj. Sjever Crne Gore ima visoku nezaposlenost i odliv stanovništva, dok je primorje razvijenije.

Potrebne su investicije u infrastrukturu, poreske olakšice i iskorišćavanje EU fondova za smanjenje regionalnih razlika i zaustavljanje migracija (Fabris, 2021).

Makroekonomski pokazatelji crnogorske privrede (2013–2023)

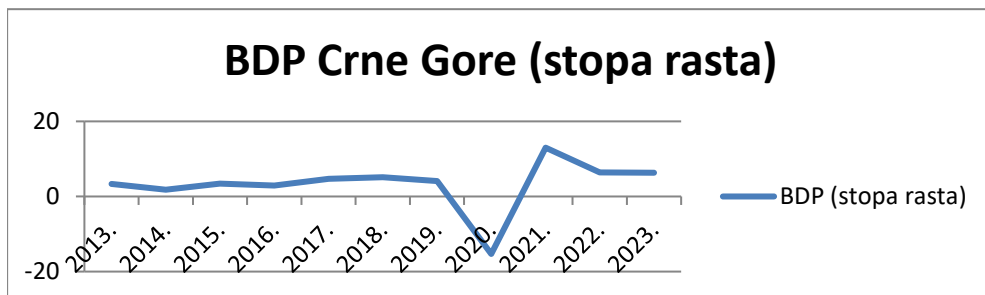
Makroekonomski pokazatelji predstavljaju osnovu za analizu dugoročnih ekonomskih trendova i stabilnosti privrednog sistema Crne Gore. Ova glava se fokusira na ključne indikatore ekonomskih performansi zemlje u poslednjoj deceniji, uključujući rast bruto domaćeg proizvoda (BDP), inflaciju i tržište rada.

Bruto domaći proizvod (BDP)

U godinama 2013–2019. ostvaren je prosječan godišnji rast od oko 3,6%, sa najvišim stopama u 2017. (4,7%) i 2018. (5,1%), što je rezultat snažnog turističkog sektora i velikih infrastrukturnih investicija. Tokom pandemije 2020. godine BDP je zabilježio pad od –15,3%, jedan od najvećih u Evropi. Već od 2021. godine uslijedio je snažan oporavak: rast je iznosio 13,0% u 2021. godini, zatim 6,4% u 2022. i 6,3% u 2023. godini (Slika 1).

Slika 1.

Stopa rasta BDP-a Crne Gore (2013-2023)

Izvor: Monstat

Struktura crnogorskog BDP-a dominantno je usmjerena ka uslužnom sektoru, koji čini približno 80% ukupne ekonomske aktivnosti, sa ključnim učešćem turizma, trgovine i finansijskih usluga. Industrija i građevinarstvo zajedno učestvuju sa oko 10–15%, dok poljoprivreda učestvuje sa oko 6% u BDP-u.

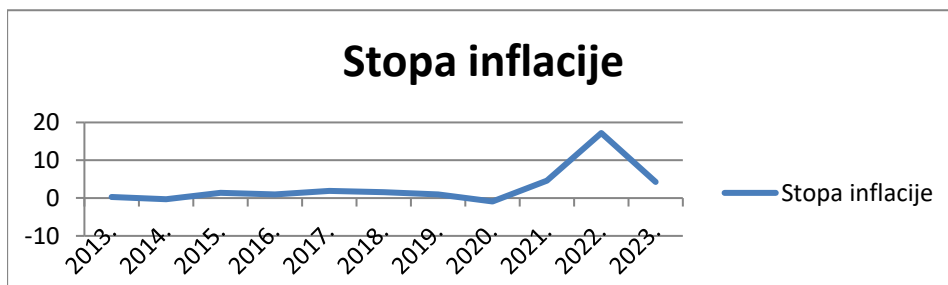
Glavni pokretači rasta su strane direktne investicije, turizam i javni investicioni projekti.

Crnogorska privreda ostaje osjetljiva zbog snažne zavisnosti od turizma, visokog uvoza i nedovoljno razvijenih domaćih proizvodnih kapaciteta. Održivi ekonomski razvoj u narednom periodu zahtijeva strateške mjere usmjerene na:

- Diverzifikaciju privrede, kroz razvoj industrije, poljoprivrede i IT sektora;
- Transformaciju turizma ka održivom modelu, zasnovanom na kvalitetu, inovacijama i zelenim tehnologijama;
- Unapređenje poslovnog ambijenta, sa posebnim fokusom na privlačenje investicija u sektore veće dodate vrijednosti.

Inflacija

Inflacija, koja mjeri rast cijena, predstavlja ključni pokazatelj ekonomske stabilnosti. U periodu 2013–2019. bila je niska, ispod 2% godišnje. Tokom 2022. došlo je do snažnog skoka na 17,2%, prvenstveno zbog rasta cijena energenata i globalnih poremećaja. U 2023. inflacija se stabilizovala na 4,3%, ali i dalje značajno utiče na realne prihode stanovništva. Slika 2 jasno prikazuje kretanje stope inflacije u Crnoj Gori tokom ovog perioda.

Slika 2.*Stopa inflacije u Crnoj Gori (2013-2023)*

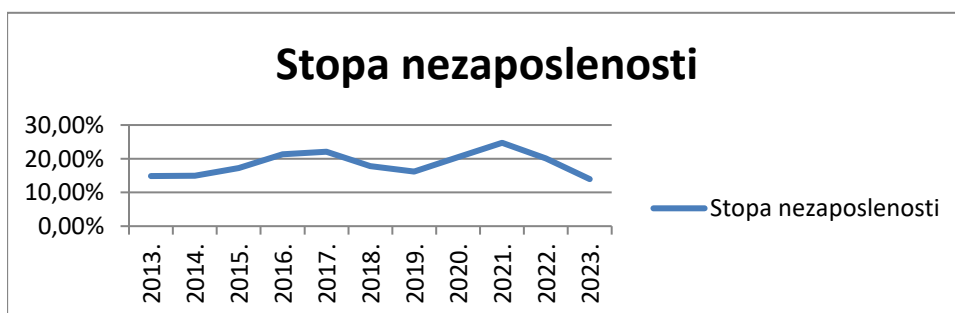
Izvor: Monstat

Glavni faktori inflacije uključuju uvoz inflacije iz eurozone, rast cijena energije i hrane usljed geopolitičkih kriza, kao i pojačan pritisak na cijene usljed oporavka potražnje nakon pandemije. CBCG nema instrumente za direktnu kontrolu inflacije, a zavisnost od uvoza dodatno povećava ranjivost privrede.

Smanjenje inflacije zahtijeva jačanje domaće proizvodnje, održavanje fiskalne discipline i veću konkurenciju u ključnim sektorima, što bi doprinijelo stabilnijim cijenama i očuvanju realnih prihoda građana.

Tržište rada

Stopa nezaposlenosti odražava sposobnost ekonomije da otvara nova radna mjesta. Prije pandemije, u periodu 2013–2019, nezaposlenost se kretala između 14% i 17%, uz blagi pad. Tokom pandemije 2021. dostigla je vrhunac od 24,7% usljed zatvaranja poslovanja, da bi se nakon oporavka u 2023. smanjila na 13,95%. Slika 3 prikazuje kretanje stope nezaposlenosti u Crnoj Gori u ovom periodu.

Slika 3.*Stopa nezaposlenosti u Crnoj Gori (2013-2023)*

Izvor: Monsat

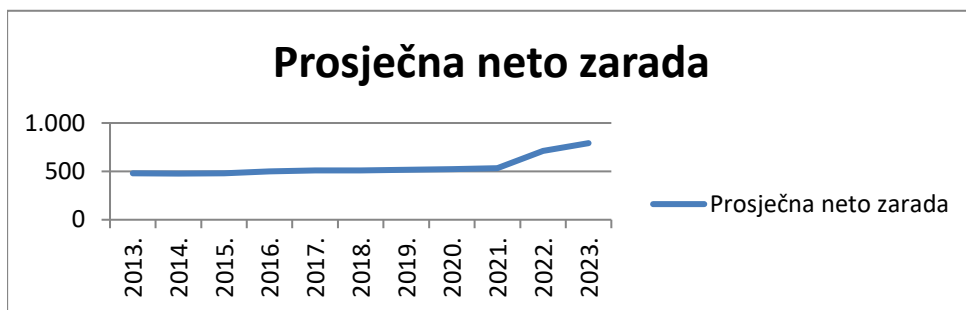
Struktura zaposlenosti pokazuje da turizam i ugostiteljstvo donose značajnu sezonsku zaposlenost, često uz veliki broj stranih radnika, dok javni sektor zapošljava oko 30%

radne snage. Industrija i građevinarstvo imaju stabilan, ali manji udio. Glavni izazovi uključuju sezonsku prirodu poslova, nedostatak domaće radne snage u turizmu i neusklađenost obrazovanja s potrebama tržišta, što posebno pogađa mlade.

Mjere za unapređenje uključuju reformu obrazovanja, podsticaje za zapošljavanje mladih i diverzifikaciju privrede kako bi se otvorila stabilna radna mjesta van turizma. Prosječna neto plata porasla je sa 479 € u 2013. na 792 € u 2023. godini, djelimično zahvaljujući programu „Evropa Sad“, što je prikazano na slici 4.

Slika 4.

Prosječna neto zarada u Crnoj Gori (2013-2023)

Izvor: Monstat

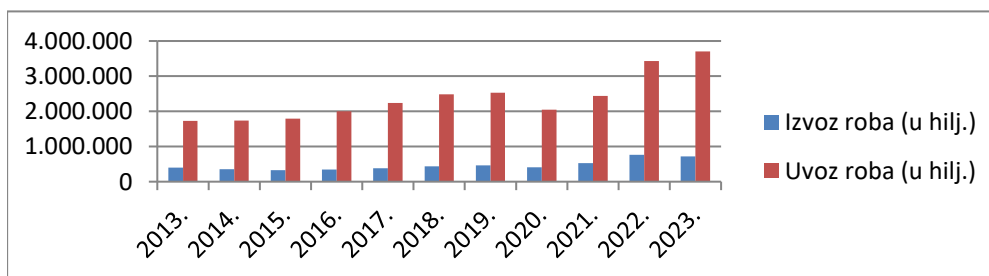
PLATNI BILANS I STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

Platni bilans

Platni bilans Crne Gore odražava visoku spoljnu zavisnost ekonomije. Tekući račun je hronično u deficitu (–13% do –26% BDP), prvenstveno zbog visokog uvoza i slabog izvoza robe, dok turizam ublažava saldo usluga, ali nedovoljno da kompenzuje ukupni deficit. Najdublji pad bilježen je 2020. zbog pandemije, što se jasno vidi na slici 5 koja prikazuje kretanje izvoza i uvoza roba u Crnu Goru u periodu 2013–2023.

Slika 5.

Izvoz i uvoz roba u Crnu Goru (2013-2023)

Izvor: Monstat

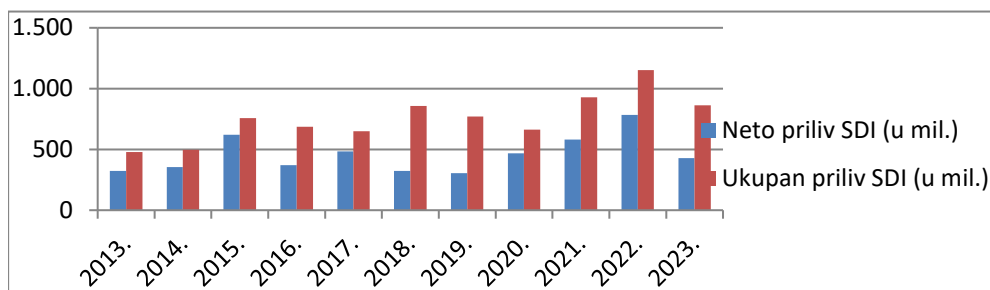
Kapitalni i finansijski račun bilježi suficit, dominantno kroz priliv stranih direktnih investicija (SDI), a devizne rezerve CBCG porasle su sa 393 mil. € u 2013. na preko 1,7 milijardi € u 2022., da bi u 2023. opale na 1,4 milijarde €, koristeći se za očuvanje stabilnosti bankarskog sistema i balansiranje priliva i odliva deviza.

Strane direktne investicije (SDI)

SDI predstavljaju ključni izvor kapitala za Crnu Goru, posebno zbog ograničenih domaćih izvora finansiranja. U periodu 2013–2019. priliv je bio stabilan, sa fokusom na turizam, nekretnine i energetiku. Tokom pandemije 2020. investicije su pale, ali su se u 2021–2023. obnovile, dostigavši vrhunac 2022. od 1,15 milijardi € ukupno, što je prikazano na slici 6.

Slika 6.

Neto i ukupan priliv SDI u Crnu Goru (2013-2023)

Izvor: Monstat

Najveći investitori dolaze iz EU (Njemačka, Italija), Rusije, Turske i UAE, a dominantni sektori su nekretnine, turizam, energetika i finansije. Pozitivni efekti SDI uključuju rast zaposlenosti, prenos znanja i poboljšanje infrastrukture, dok negativni efekti proizlaze iz dominacije neproaktivnih investicija, visoke zavisnosti od stranog kapitala i repatrijacije profita.

Izazovi i preporuke za unapređenje platnog bilansa i SDI

Glavni izazovi platnog bilansa i SDI su hronični deficit tekućeg računa, slaba domaća proizvodnja, prevelika oslonjenost na investicije u nekretnine i osjetljivost na globalne šokove. Preporučuje se diverzifikacija ekonomije kroz industriju, IT i poljoprivredu, povećanje izvoza i podsticanje lokalne proizvodnje, kao i usmjeravanje SDI u produktivne sektore i zelene tehnologije, što bi doprinijelo stabilnijem i održivijem rastu privrede.

MONETARNA POLITIKA CRNE GORE

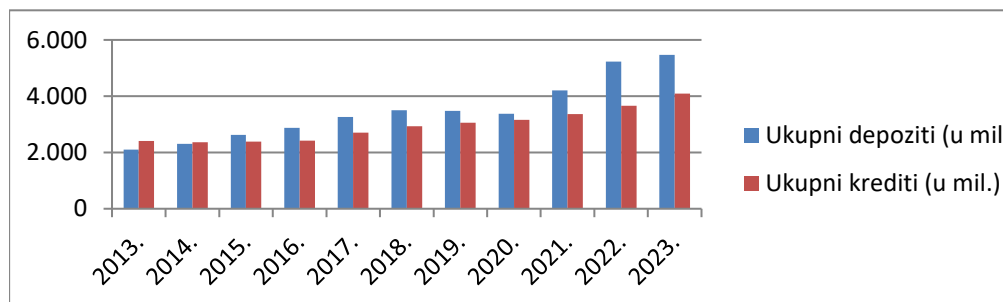
Crna Gora od 2002. koristi euro kao zvaničnu valutu, iako nije članica eurozone. Ovaj model unilateralne eurizacije donosi monetarnu stabilnost i veće povjerenje

investitora, olakšava trgovinu, ali istovremeno onemogućava vođenje sopstvene monetarne politike. Zemlja ne može samostalno kontrolisati inflaciju i kamatne stope, devalvirati valutu u krizama niti primjenjivati monetarne podsticaje.

Centralna banka Crne Gore (CBCG) nema funkciju emisije novca, ali nadzire bankarski sektor, upravlja deviznim rezervama i sprečava finansijske krize. Sa slike 7 vidi se da su ukupni krediti i depoziti kontinuirano rasli u periodu 2013–2023.

Slika 7.

Ukupni depoziti i krediti u Crnoj Gori (2013-2023)

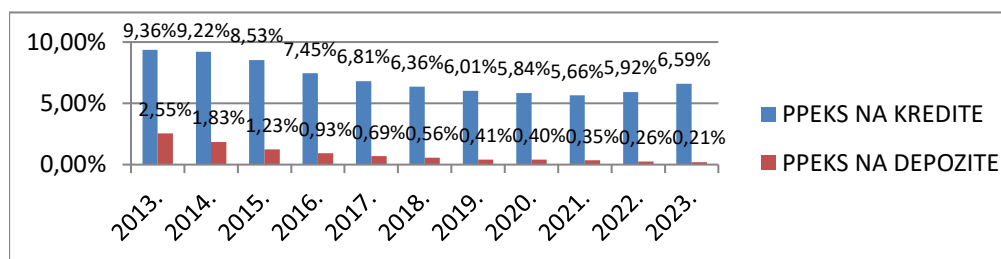

Izvor: Monstat

Od 2013. do 2023. godine kamatne stope su opale (na kredite sa 9,36% na 6,59%, a na depozite sa 2,55% na 0,21%) (slika 8). Udio loših kredita je smanjen sa 17,5% na 5%, što ukazuje na stabilizaciju sektora.

Slika 8.

PPEKS na kredite i depozite u Crnoj Gori (2013-2023)

Izvor: Monstat

Pristup finansiranju ostaje skuplji nego u eurozoni zbog viših rizika i dominacije stranih banaka.

FISKALNA POLITIKA CRNE GORE

Zbog nedostatka monetarne politike, Crna Gora koristi fiskalnu politiku kao glavni instrument stabilizacije, s ciljem održanja stabilnog budžeta, kontrole javnog duga i podrške ekonomskom rastu. Fiskalna politika mora ograničiti javnu potrošnju na

približno 25% BDP-a, uz obezbjeđivanje kvalitetnih javnih usluga i infrastrukturnih ulaganja, kako bi se stvorio konkurentan poslovni ambijent (Đurović, 2016).

Glavni izvori prihoda budžeta su PDV (oko 50%) i doprinosi za socijalno osiguranje (25%), uz akcize, carine i porez na dobit. Prihodi su rasli do 2019. godine, pali 2020. zbog pandemije, a od 2022. značajno porasli zahvaljujući programu „Evropa Sad“ i povećanoj potrošnji. Rashodi su najviše usmjereni na plate i socijalna davanja (oko 60%), kapitalne investicije i otplatu duga. Deficit je 2020. dostigao rekordnih –425 mil. €, dok je 2023. ostvaren suficit od 10,3 mil. €, što je prikazano u tabeli 1 sa glavnim fiskalnim pokazateljima za period 2013–2023.

Tabela 1.

Glavni fiskalni pokazatelji ekonomije Crne Gore (2013-2023)

	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Bruto javni dug (% BDP-a)	58%	59,9 %	67,3 %	67,5 %	65,1 %	70,8 %	77,2 %	105,2 %	84,75 %	70,77 %	60,27 %
Prihodi budžeta (u mil.)	1.230	1.350	1.330	1.490	1.570	1.750	1.890	1.640	1.911,4	2.010,37	2.566,4
Rashodi budžeta (u mil.)	1.360	1.450	1.620	1.620	1.800	1.910	2.030	2.070	2.010,91	2.270,59	2.556,1

Izvor: Godišnji makroekonomski izvještaji CBCG (2013-2023)

U periodu 2013–2019. deficit je bio stabilan oko 3% BDP-a, dok je 2020. zbog krize iznosio 10% BDP-a. Tokom 2021–2023. došlo je do konsolidacije, a javni dug se smanjio sa 105% na oko 60% BDP-a, pri čemu većinu čine međunarodni krediti, dominantno u evrima (81%). Poreska politika obuhvatila je smanjenje doprinosa za osiguranje, rast minimalne plate sa 250 € na 450 € i uvođenje progresivnog oporezivanja za visoke plate i dobit, uz pojačanu borbu protiv sive ekonomije kroz inspekcije, strožije kazne i digitalizaciju poreske uprave.

Pozitivni efekti fiskalne politike ogledaju se u ulaganjima u infrastrukturu, većim platama i nižem poreskom opterećenju, što doprinosi rastu i poboljšanju životnog standarda. S druge strane, visok javni dug, zavisnost od turizma i prisutnost sive ekonomije ograničavaju fiskalne prihode i stabilnost privrede.

SEKTORSKA ANALIZA

Sektorska analiza predstavlja detaljan pregled doprinosa ključnih privrednih sektora ekonomskom rastu Crne Gore u periodu od 2013. do 2023. godine. U fokusu su turizam, industrija i poljoprivreda, koji čine okosnicu ekonomskog razvoja zemlje

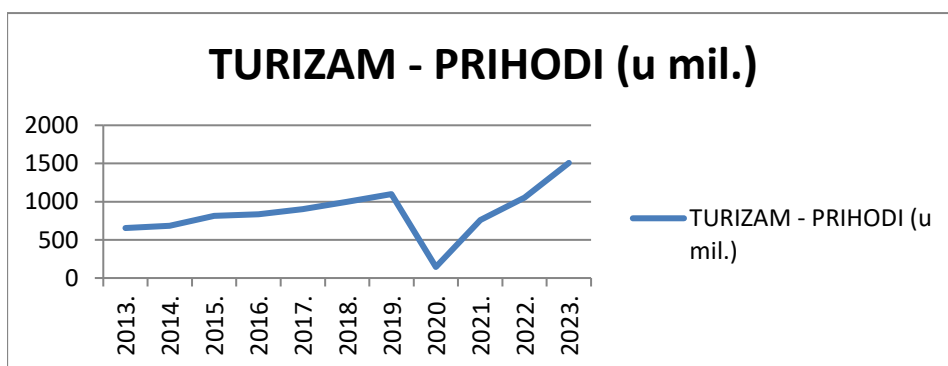
Turizam

Turizam je ključni sektor crnogorske ekonomije, s dugom tradicijom i značajnim doprinosom BDP-u i zapošljavanju. Tokom decenije činio je oko 24% BDP-a, direktno zapošljavajući 7,6% radne snage, dok više od 19% zaposlenih zavisi od sektora kroz direktne, indirektne i indukovane efekte (N. Fabris, 2021). Iako predstavlja razvojnu prednost, oslanjanje na turizam nosi rizike zbog sezonalnosti i ekološkog pritiska na obalu.

Prihodi od turizma kontinuirano rastu, osim 2020. kada je pandemija izazvala pad broja turista za 83,3%. Oporavak je snažan, a 2023. ostvareni su rekordni prihodi od 1,5 milijardi eura, što se vidi na slici 9. Broj turista povećao se sa 1,5 miliona 2013. na 2,61 milion 2023., uglavnom stranih posjetilaca iz EU, Rusije i regiona, dok je broj domaćih turista ostao stabilan, oko 0,15–0,17 miliona. Sezonalnost je izražena: 70% noćenja ostvaruje se u julu i avgustu, a 85% u primorskim opštinama, što je vidljivo i u tabeli 2 koja prikazuje broj turista i noćenja u periodu 2013–2023.

Slika 9.

Prihodi od turizma u Crnoj Gori (2013-2023)

Izvor: Monstat

Tabela 2.

Broj turista i broj noćenja turista u Crnoj Gori (2013-2023)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ukup an broj turista (u mil.)	1,5	1,5	1,7	1,8	2	2,2	2,6	0,44	1,67	2,18	2,61
Broj domaćih turista	0,17	0,17	0,15	0,2	0,1	0,1	0,1	0,09	0,11	0,15	0,17

(u mil.)											
Broj stranih turista (u mil.)	1,33	1,33	1,55	1,6	1,9	2,1	2,5	0,35	1,56	2,03	2,44
Turizam - broj noćenja (u mil.)	9,4	9,6	11,1	11,3	12	12,9	14,5	2,6	9,87	12,43	16,39
Turizam - broj noćenja dom. turista (u mil.)	1	1	0,8	0,8	0,5	0,5	0,5	0,4	0,45	0,56	0,61
Turizam - broj noćenja stranih turista (u mil.)	8,4	8,6	10,3	10,5	11,5	12,4	14	2,2	9,42	11,87	15,78

Izvor: Godišnji makroekonomski izvještaji CBCG (2013-2023)

Turizam je osjetljiv na globalne krize, kratku sezonu i preopterećenje infrastrukture, a nedostatak luksuznih kapaciteta i prevelika zavisnost od nekoliko tržišta povećavaju rizike. Nedovoljno su iskorišćeni potencijali ruralnog, zimskog i kulturnog turizma. Preporučuje se diverzifikacija ponude kroz razvoj elitnog, sportskog, eko i zdravstvenog turizma, produženje sezone kroz manifestacije i alternativne sadržaje, razvoj ruralnog turizma u saradnji sa poljoprivredom uz fokus na održivost, unapređenje infrastrukture i digitalnu promociju putem društvenih mreža i online rezervacija, te izrada nove strateške razvojne politike uz smanjenje sive ekonomije i obuku radne snage. (Ibid.)

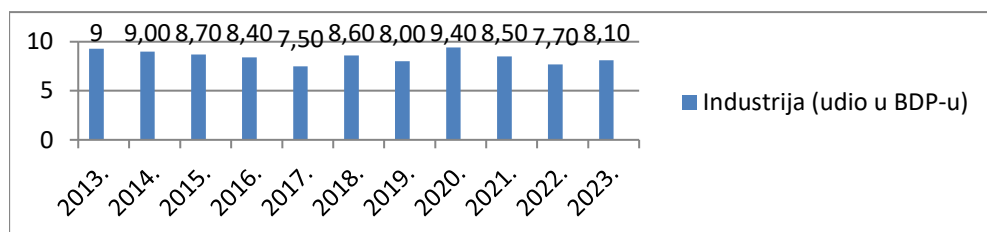
Industrija

Crna Gora posjeduje značajne prirodne resurse za razvoj industrije, uključujući rudno, šumsko i vodno bogatstvo, povoljne uslove za poljoprivrednu proizvodnju i veliki broj sunčanih dana. Ipak, ovi potencijali nisu dovoljno iskorišćeni zbog zastarjele opreme, niske produktivnosti, radno-intenzivne proizvodnje, ograničenog kreditnog kapaciteta i malog domaćeg tržišta, što otežava privlačenje stranih investicija. Nedostaju istraživanja, inovacije i saradnja s naučnim institucijama (N. Fabris, 2021). Nakon Drugog svjetskog rata Crna Gora je doživjela ubrzanu industrijalizaciju, dosegnuvši gotovo 45% udjela industrije u BDP-u do kraja 1980-ih. Međutim, ratovi i ekonomske sankcije devedesetih doveli su do deindustrijalizacije i propadanja

mnogih industrijskih grana, što je trajno oslabilo sektor. Danas industrija čini samo oko 8% BDP-a, a broj zaposlenih u industriji pao je sa 56.000 na oko 14.000 radnika, što je prikazano na slici 10.

Slika 10.

Udio industrije u BDP-u Crne Gore (2013-2023)

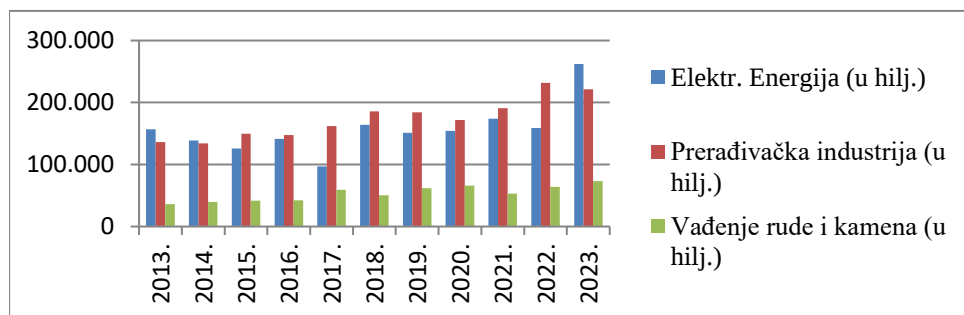

Izvor: Monstat

Industrijska proizvodnja je koncentrisana u tri sektora: vađenje rude i kamena, prerađivačka industrija i proizvodnja energije, vode i gasa. Energetika je najstabilniji segment sa rekordnom proizvodnjom od 4.187 GWh u 2023. godini, dok je prerađivačka industrija pala zbog gašenja proizvodnje primarnog aluminijuma. Rudarstvo je slabo razvijeno, ali ima potencijal za razvoj kroz strane investicije, što je detaljno prikazano na slici 11.

Slika 11.

Pregled industrije po sektorima u Crnoj Gori (2013-2023)

Izvor: Monstat

Glavni izazovi industrije uključuju ekološke probleme i zagađenje, zastarjelu opremu, nizak nivo stručnosti radnika, slabu diverzifikaciju, problem u privatizaciji, nisku profitabilnost i nedostatak inovacija. Energetski sektor je suočen sa velikim gubicima i zavisnošću od uvoza, dok rudarstvo pati od finansijske nestabilnosti (Ibid.).

Preporučuje se smanjenje zagađenja kroz strožije ekološke standarde i ulaganja u čiste tehnologije, modernizacija opreme i obrazovanje radne snage korišćenjem EU fondova, podsticanje reindustrijalizacije i diverzifikacije sa fokusom na drvnu,

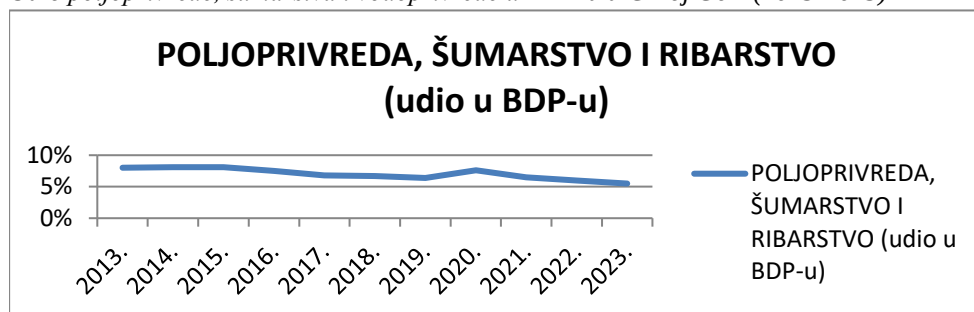
prehrambenu i energetska industriju, poboljšanje privatizacije kroz stroge kriterijume i dugoročne garancije, finansijska stabilizacija prerađivačke industrije kroz kredite i restrukturiranje duga, jačanje prehrambene industrije podrškom poljoprivredi i smanjenjem uvoza sirovina, formiranje industrijskih klastera radi bolje koordinacije i konkurentnosti, razvoj energetskog sektora izgradnjom novih hidroelektrana, vjetroparkova i solarnih elektrana uz poštovanje ekologije, povećanje energetske efikasnosti kroz modernizaciju mreže i racionalizaciju potrošnje, te restrukturiranje rudarstva i privlačenje strateških partnera za modernizaciju i poboljšanje profitabilnosti (Ibid.). Ove mjere su ključne za dugoročnu održivost i konkurentnost crnogorske industrije, smanjenje zavisnosti od uvoza i jačanje domaće proizvodnje.

Poljoprivreda

Poljoprivreda u Crnoj Gori ima značajan potencijal, ali je decenijama bila zapostavljena u korist industrije i uslužnog sektora, što je smanjilo njen doprinos BDP-u sa 8% 2013. na 5,5% 2023. godine, što je prikazano na slici 12. Ipak, ostaje ključna za zapošljavanje u ruralnim oblastima, gdje je važan izvor prihoda za mnoga domaćinstva. Strategija razvoja poljoprivrede iz 2015. ima za cilj održivi razvoj, stabilnu proizvodnju hrane i poboljšanje životnog standarda u selima (Fabris, 2021).

Slika 12.

Udio poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u BDP-u u Crnoj Gori (2013-2023)

Izvor: Monstat

Sektor se suočava sa niskom produktivnošću, usitnjenim posjedima, sezonskom proizvodnjom, velikim uvozom hrane i nedostatkom mehanizacije i infrastrukture. Dominantna grana je stočarstvo, ali domaća proizvodnja mesa zadovoljava tek trećinu potražnje, dok proizvodnja pršute zavisi od uvoza sirovina. Poljoprivreda je takođe izložena depopulaciji ruralnih područja i rizicima klimatskih promjena (Ibid.).

Ključni izazovi uključuju nisku konkurentnost i nemogućnost takmičenja na međunarodnom tržištu, nedostatak nacionalnih šema kvaliteta i međunarodnih standarda, probleme sa likvidnošću i ograničenu finansijsku podršku, slabiju mehanizaciju i neusklađenu strukturu proizvodnje, neriješen otkup viškova i veliki uvoz mesa, visoko poresko opterećenje i skupe premije osiguranja, kao i nedovoljno iskorišćen EU bescarinski pristup (Ibid.).

Preporučuje se fokus na organsku i visokokvalitetnu proizvodnju uz uspostavljanje sistema kvaliteta i međunarodnih standarda, kreiranje nacionalnog brenda „Made in Montenegro“, povećanje finansijske podrške i budžetskih podsticaja za ključne sektore kao što su vinogradarstvo, maslinarstvo i stočarstvo, podsticanje mehanizacije i modernizacije proizvodnje prilagođene klimatskim uslovima, organizacija proizvođača u klastere radi veće efikasnosti, uspostavljanje robnih rezervi i subvencija za smanjenje uvoza mesa, poboljšanje infrastrukture i životnih uslova u selima radi zaustavljanja depopulacije, subvencionisanje osiguranja i poreske olakšice, te aktivnije korišćenje EU IPARD fondova uz osnivanje Agencije za poljoprivredu za koordinaciju i podršku sektoru (Ibid.). Implementacija ovih mjera može povećati konkurentnost, održivost i otpornost crnogorske poljoprivrede, doprinijeti smanjenju siromaštva i migracija, te dugoročnom ekonomskom razvoju zemlje.

POREĐENJE SA REGIONOM

Poređenje ekonomskih performansi Crne Gore sa zemljama Zapadnog Balkana i Hrvatskom pokazuje ključne prednosti i izazove crnogorske ekonomije kroz analizu BDP-a, inflacije, tržišta rada, platnog bilansa i stranih direktnih investicija (SDI).

BDP i ekonomski rast:

Crna Gora ostvaruje relativno visok BDP po glavi stanovnika, koji je 11.340 USD u 2023. godini, što je slično Srbiji, a znatno više nego u većini zemalja regiona, osim Hrvatske koja prednjači sa 21.460 USD, što je prikazano u tabeli 3. Rast BDP-a Crne Gore iznosio je 6,0%, znatno iznad regionalnog prosjeka i prosjeka eurozone (0,4%), prvenstveno zahvaljujući snažnom turizmu i investicijama. Srbija pokazuje stabilan rast vođen industrijom i izvozom, dok Kosovo bilježi najbrži rast sa niskom osnovicom. Ipak, visoka zavisnost Crne Gore od turizma čini ekonomiju osjetljivom na spoljne šokove, što naglašava potrebu za diverzifikacijom sektora i stabilnijim izvorima prihoda.

Tabela 3.

Realni rast BDP-a i BDP po glavi stanovnika zemalja regiona u 2023. –

	Crna Gora	Srbija	Hrvatska	BiH	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Albanija
Realni rast BDP-a	6,0	2,5	2,8	1,8	3,3	1,0	3,3
BDP po glavi stanovnika (\$)	11.340	11.300	21.460	7.780	5.910	7.670	8.060

Izvor: Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2023. godinu

Inflacija:

Inflacija u Crnoj Gori iznosi 4,3% u 2023. godini, prateći trendove eurozone uslijed eurizacije, što doprinosi većoj stabilnosti u poređenju sa Srbijom, gdje je inflacija 7,6%, i drugim susjednim zemljama. Hrvatska i ostale zemlje regiona bilježe inflaciju u rasponu od 2,2% do 5,4%, što je prikazano u tabeli 4. Ovi podaci ukazuju na relativno umjerenu inflaciju u Crnoj Gori, ali i na osjetljivost na globalne i regionalne ekonomske šokove.

Tabela 4.

Stopa inflacije u zemljama regiona 2023.

	Crna Gora	Srbija	Hrvatska	BiH	Kosovo	Sjeverna Makedonija	Albanija
Stopa inflacije	4,3	7,6	5,4	2,2	2,5	3,6	4,0

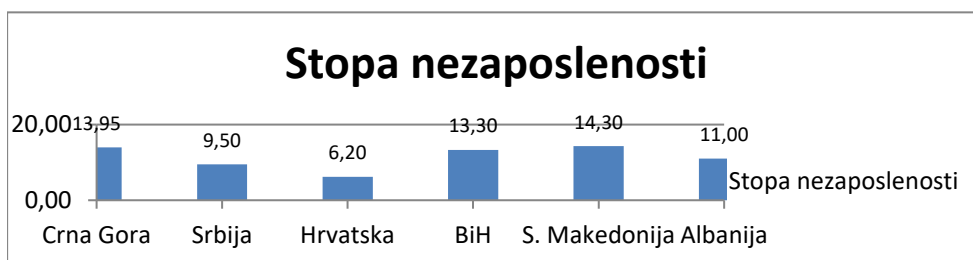
Izvor: Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2023. godinu

Tržište rada:

Crna Gora ima visoku sezonsku nezaposlenost od 13,95%, prvenstveno zbog dominantnog uticaja turizma, što uzrokuje velike fluktuacije na tržištu rada (vidi slika 13). Najniže stope nezaposlenosti bilježe Hrvatska (6,2%) i Srbija (9,5%), gdje je tržište rada stabilnije zahvaljujući diverzifikaciji privrede. Kosovo i Sjeverna Makedonija suočavaju se sa značajnim problemima nezaposlenosti, što naglašava regionalne razlike u sposobnosti ekonomija da generišu radna mjesta.

Slika 13.

Stopa nezaposlenosti u zemljama regiona u 2023.

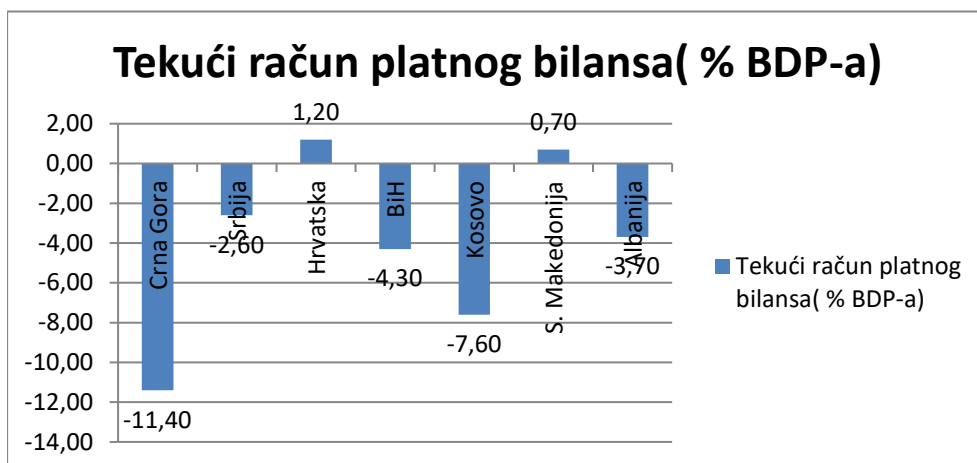
Izvor: Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2023. Godinu

Platni bilans i SDI:

Crna Gora ima najveći deficit tekućeg računa u regionu (−11,4% BDP), prvenstveno zbog visokog uvoza i dominacije turizma, ali istovremeno ostvaruje najviši neto priliv stranih direktnih investicija po glavi stanovnika (700 EUR), zahvaljujući ulaganjima u nekretnine i turizam (vidi Slika 14). Srbija održava stabilan platni bilans zasnovan na izvozu industrijskih proizvoda, dok Kosovo i Albanija ostaju zavisni od doznaka iz dijasfore.

Slika 14.

Tekući račun platnog bilansa zemalja regiona 2023.

Izvor: Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2023. godinu

Crna Gora bilježi snažan ekonomski rast i najveći priliv SDI po stanovniku, ali i visoke rizike usljed zavisnosti od turizma i deficita tekućeg računa. Srbija ima stabilniju i diverzifikovaniju ekonomiju, dok Kosovo, uprkos brzom rastu, ostaje ekonomski ranjivo. Ova poređenja ukazuju na potrebu za diverzifikacijom i smanjenjem spoljne zavisnosti radi dugoročne održivosti.

ZAKLJUČAK

Ekonomski model Crne Gore oblikovan je istorijskim nasljeđem, zavisnošću od turizma, eurizacijom i demografskim karakteristikama. Analiza BDP-a, inflacije, zaposlenosti, platnog bilansa i SDI pokazuje da su ovi pokazatelji snažno pod uticajem globalnih tokova. Eurizacija je obezbijedila stabilnost i nizak valutni rizik, ali ograničila monetarni suverenitet i mogućnost prilagođavanja krizama.

Ekonomija bilježi umjeren rast, ali je ranjiva zbog oslonca na turizam, deficita tekućeg računa, javnog duga i nezaposlenosti. Fiskalna politika ostaje glavni stabilizacijski alat u odsustvu sopstvene monetarne politike, što pojačava osjetljivost na spoljne šokove.

Poređenje s regionom potvrđuje sličnosti s drugim malim, otvorenim ekonomijama, ali i specifičnosti kao što su velika uloga SDI u nekretninama i turizmu, što povećava osjetljivost na globalne kapitalne cikluse.

Crna Gora ima potencijal za održivi rast zahvaljujući povoljnoj lokaciji, prirodnim resursima i blizini EU, ali to zahtijeva strukturne reforme: diversifikaciju privrede, jačanje konkurentnosti, smanjenje uvozne zavisnosti i usklađivanje obrazovanja s potrebama tržišta rada.

Preporučuje se integrisanje ekonomskog rasta s očuvanjem životne sredine i društvenom inkluzijom. SDI treba usmjeriti u sektore veće dodate vrijednosti, poput

industrije i IT-a. Jačanje institucija i boljeg poslovnog ambijenta ključno je za privlačenje kvalitetnih investicija.

Fiskalna konsolidacija, smanjenje javnog duga i efikasnija potrošnja neophodni su za makroekonomsku stabilnost. Srednjoročni fiskalni okvir i reforme ojačaće javne finansije, dok fiskalna politika ostaje glavni instrument stabilnosti u uslovima eurizacije.

Trenutni ekonomski model Crne Gore nije u potpunosti održiv, posebno imajući u vidu ranjivost prema klimatskim promjenama i visok nivo eksploatacije prirodnih resursa. Ipak, postoje realne šanse za transformaciju modela ka održivijem i otpornijem sistemu. To zahtijeva političku odlučnost, jačanje institucija, ulaganje u obrazovanje i inovacije, kao i partnerstvo s međunarodnim akterima. Ključ održivosti je u integraciji ekonomskih, ekoloških i društvenih ciljeva.

Klimatske promjene predstavljaju izazov, ali i priliku za razvoj zelene ekonomije i obnovljivih izvora energije. Crna Gora može iskoristiti svoj ekološki status i postati lider u održivom turizmu i primjeni zelenih tehnologija. Uvođenje principa cirkularne ekonomije – reciklaže, ponovne upotrebe i produženja životnog vijeka proizvoda – omogućilo bi efikasnije korišćenje resursa i smanjenje otpada, stvarajući nove poslovne prilike i radna mjesta.

Zaključno, za dinamičan i održiv razvoj potrebne su odlučne reforme, strateško planiranje i međunarodna saradnja.

LITERATURA

1. Cerović Smolović, J., Janketić, S., Jaćimović, D., Bučar, M., & Stare, M. (2018). Montenegro's road to sustainable tourism growth and innovation. *Sustainability*, 10(12), 4687. <https://doi.org/10.3390/su10124687>
2. Crna Gora u brojkama 2014. (2014). Podgorica: Monstat.
3. Crna Gora u brojkama 2015. (2015). Podgorica: Monstat.
4. Crna Gora u brojkama 2016. (2016). Podgorica: Monstat.
5. Crna Gora u brojkama 2017. (2017). Podgorica: Monstat.
6. Crna Gora u brojkama 2018. (2018). Podgorica: Monstat.
7. Crna Gora u brojkama 2019. (2019). Podgorica: Monstat.
8. Crna Gora u brojkama 2020. (2020). Podgorica: Monstat.
9. Crna Gora u brojkama 2021. (2021). Podgorica: Monstat.
10. Crna Gora u brojkama 2022. (2022). Podgorica: Monstat.
11. Crna Gora u brojkama 2023. (2023). Podgorica: Monstat.
12. Crna Gora u brojkama 2024. (2024). Podgorica: Monstat.
13. Đurović, G. (2016). Fiskalna politika i ekonomski razvoj Crne Gore. *Ekonomski izazovi*, 5(10), 35–49. Preuzeto sa <https://www.researchgate.net/publication/301214064>
14. Fabris N. (2021). Makroekonomski model razvoja Crne Gore: izazovi, zablude i ostvarenja. Podgorica: CBCG.
15. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2013. godinu. (2014). Podgorica.
16. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2014. godinu. (2015). Podgorica.
17. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2015. godinu. (2016). Podgorica.
18. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2016. godinu. (2017). Podgorica.

19. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2017. godinu. (2018). Podgorica.
20. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2018. godinu. (2019). Podgorica.
21. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2019. godinu. (2020). Podgorica.
22. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2020. godinu. (2021). Podgorica.
23. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2021. godinu. (2022). Podgorica.
24. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2022. godinu. (2023). Podgorica.
25. Godišnji makroekonomski izvještaj CBCG za 2023. godinu. (2024). Podgorica.
26. Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma. (2022). Nacionalna strategija prilagođavanja klimatskim promjenama (NAP). <https://www.gov.me/>
27. UNDP, (2022), Green Transition in Montenegro: Opportunities and Challenges, United Nations Development Programme, <https://www.undp.org/montenegro>
28. Vlada Crne Gore. (2021). Strategija održivog razvoja do 2030. godine. Ministarstvo održivog razvoja i turizma

SUMMARY

This paper analyzes the economic model of Montenegro and its sustainability from 2013 to 2023. It focuses on the key features of a small, open economy heavily reliant on tourism, euroization, and foreign direct investment (FDI). By examining macroeconomic indicators – GDP, inflation, employment, the balance of payments, and public debt – it identifies major challenges and opportunities for future development. Despite moderate growth and the stability provided by the euro, Montenegro's economy remains vulnerable due to the seasonal nature of tourism, high import dependency, and a persistent current account deficit. The industrial and agricultural sectors are underdeveloped, while climate change, migration, and regional disparities further affect sustainability. A regional comparison shows that Montenegro has a higher GDP per capita and the highest FDI inflow per capita in the Western Balkans, but also greater macroeconomic risks. Achieving sustainable growth requires structural reforms, stronger institutions, fiscal responsibility, and redirecting investment toward productive and green sectors. The paper concludes that Montenegro has strong development potential, but realizing it depends on reforms, strategic planning, and international cooperation.